

Sanata Dair

Ahmet Hamdi Tanpınar *Edebiyat Notları*'nda "Servet-i Fünun Romanı" başlıklı yazıda, roman meselesine girmeden nesirdeki gecikmemize dikkatleri çeker. Bu gecikmenin iç halkalarında ise şehir hayatına geç kalmak, lügat yapmakta geç kalmak, Türkçenin gramerinin okutulmasına geç kalmak gibi bir dizi gecikmeyi anar. Tanpınar, bütün bu gecikmeler arasında ilişkiye dair kesin bir yargıda bulunmasa da metnin devamında okur, bazı ipuçları yakalar. Söz gelimi, romanın sadece tahkiye etmek değil aynı zamanda konuşma olduğunu belirtir. Bu tespit etrafında "gecikme" sorunsalını derinleştirdiğimizde dil denilen olgunun ulusal bir kimlik kazanmasının kent hayatıyla mümkün olabildiğini, ulusal değeri yüksek bir yazımsal tür olan romanın ancak kentli bir ortamda serpilebileceğini söyleyebiliriz. Lügatin bir dil için taşıdığı değeri hesaba

kattığımızda roman lügat ilişkisini başka bir halka olarak zincire ekleyebiliriz. Gramer dilin modernleşmesi yani uluslaşması, ulus düzeyinde değer kazanması anlamına geldiği için zincir yeni bir halka ile zenginleşir. Aslında görece birbirinden bağımsız gibi görünen bütün bu gecikmeler, roman bağlamında birbiriyle ilişkili öğelerdir. Zaten Tanpınar da bir yerde, "*Roman hayatın tenkididir. Romanda gecikme dile ait bir imkânsızlığın yani kendi kendini yaratmamasının mahsulüdür. Nesrin yokluğu mütercimlerimizin ilk çarptığı şeydir.*" sözleriyle çemberin dışından içeriye bakmayı dener. Yazının sonunda doğru ise Tanpınar, Ahmet Mithat Efendi'ye ilişkin sert sayılabilecek bir saptamada bulunur, yükselen roman seviyesinin tersine yani okuyucuyu kendi seviyesine çektiğini ve böylece romanın seviyesini düşürdüğünü söyler. Kanımca yazının en değerli yargısı en sona kalmış ve ne yazık ki açılmamıştır: "*Halid Ziya'ya kadar edebiyatımızda romancı istidadı ve dehasıyla doğmuş hiç kimse yoktur.*" Bu söz bir romancının büyüklüğü etrafında yapılmış düz bir belirlemeyi fazlasıyla aşan bir nitelikte aynı zamanda bir hakkın teslimidir de. Tanpınar yine aynı yapıtta bu kez *Mai ve Siyah* etrafında söz açarken, "*Mai ve Siyah bir nesil romanıdır.*" der. *Mai ve Siyah*'ın "bir nesil romanı" olması tespiti Ahmed Cemil gibi oldukça güçlü (belirgin) bir kahramanın var olduğu gerçeği ile birlikte düşünülmesi gerektiğine inanıyorum.

Özgür Yayınları büyük bir bedel ve emekle, edebiyatımızın en büyük romancılarından kabul edilen Halid Ziya Uşaklıgil'in daha önce dört cilt şeklinde basılmış yapıtlarını *Sanata Dair* başlığı altında toplayarak tek cilt şeklinde bastı. Söz konusu dört cilt daha önce 1938, 1939, 1955 ve 1963'te de *Sanata Dair* başlıkları altında basılır. Kitaplaşan yazılar farklı gazete ve dergilerde yayımlanmış olan yazıların toplamıdır. Halid Ziya bu

yazılarında Servet-i Fünun dönemindeki arkadaşlarına ilişkin anılardan, edebiyata dair kuramsal görüşlere; müzik ve tiyatro gibi sanatlardan, dil ve tercüme kadar birçok farklı konuya vermiştir. Kitabı yayına hazırlayan Dr. Sacit Ayhan ile Dr. Levent Ali Çanaklı, yazdıkları ön sözde kitabın çerçevesini şu sözlerle çiziyorlar: “İlk ciltte çeviri, şiir vezinleri, Türkçedeki Arapça tamlamalar, sözlük çalışmaları, roman türleri ve eleştiri gibi genel dil ve edebiyat konuları üzerinde durmuş; ikinci cildin önemli bir kısmını müziğe ayırmış ve üçüncü ciltte de ağırlıklı olarak dil meselelerine eğilmiştir. Üçüncü cildin sonuna doğru Türk edebiyatından bazı şahsiyetlerle ilgili yazdığı yazılarda hem yaşadığı devirde şahit olduğu olaylardan yola çıkarak bu şahsiyetlerin özel hayatlarına yer vermiş hem de bu sanatçıların eserlerinin incelemeleriyle onları tanıtmaya çalışmıştır. Fransız ve İngiliz şair ve yazarlarının tanıtımına ayrılmış olan dördüncü ciltte ise 42 sanatçının biyografisiyle birlikte bazı eserlerinden ve şiirlerinden örnek çeviriler bulunmaktadır.”

Kitapta yer alan yazıların başlıkları bile Halid Ziya'nın geniş ilgi alanını örnekler niteliktedir. “Şiir Nedir, Edebî Tercüme, Tercüme Roman, Edebî Roman, Millî Roman” gibi başlıklar birinci cildin başlıkları arasında yer alırken, “Cenap Şahabettin, Cem Sultan, Edebiyat Tarihi, Hırçın Şair, Musiki İşi” başlıkları ise ikinci ciltte kümeleniyor. Üçüncü ciltte ise, “İmla ve Sarf Meseleleri, Türk ABC'sinin Sakat Çocukları: B, C, D, Lisan İşleri, Lisanda Kargaşalık, Telaffuzda Ahenk, Üslup Nedir, Konuşma Dili, Nasıl Okumalı, Divan Edebiyatı, İmlamız, Tevfik Fikret” gibi başlıklar karşımıza çıkarken dördüncü ciltte ise Batı edebiyatının, “Jonahthan Swift, Robinson Crusoe Muharriri Daniel Defoe, William Shakespeare, Charles Dickens, Charles Baudelarie, Lord Bayron” gibi büyük ustaları üzerine yazılmış makaleleri

okuma imkânı buluruz. Elimizde bin sayfa kalınlığında bir kitap olduğu için dikkati çeken bu başlıkları özellikle belirttim. Kendi zamanımızın içinde bakıp kolayından “bugünün sorunları” alınlığı altında değerlendirdiğimiz birçok konu, aslında edebiyatın bitmez tartışma konuları olduklarını görüyoruz. Oysa Halid Ziya'nın tartıştığı konulara baktığımızda aslında edebiyatta süren bazı tartışmaların hiçbir zaman sonlandırılmayacağını âdeta edebiyatın doğasının bir parçası olarak, onun varlığıyla birlikte güncelliğini sürdüreceğini görüyoruz.

Tanpınar'ın “Nesrin yokluğu mütercimlerimizin ilk çarptığı şeydir.” sözüne bir tür cevap olarak okunabilecek “Edebî Tercüme” başlıklı yazısında Halid Ziya, “Ne zaman tercümenin zorluklarından bahsedilse bunun mesuliyetini Türkçeye yüklemek âdet olmuştur. Bu bahaneyi mütercimler öteden beri işite işite alıştıkları için kullanırlar (...) Bu, bir perdenin arkasına gizlenerek kendi ayıbını örtmekten başka suretle tefsir edilemeyecek olan usule, mütercimler, kendileri de samimi bir kanaatla müracaat ederler. Ben, elbette benimle beraber pek çok insaf erbabı da vardır, bu fikirde değilim. Türkçenin aczinden, fakrından bahsederek asıl kabahatin kimde olduğuna işaret etmemek, yazısı çirkin olanların parmaklarını itham edeceklerine kalemlerinin fenalığından dem vurmalarına benzer.” sözleriyle konuşur. “Millî Roman” tartışmalarının kendisini incittiğini, kaygılandırıldığını hissettiğim yazısında ise Halid Ziya, daha önce kendisine “millî roman nedir?” şeklinde yöneltilen sözlere cevap vermemek için sözü özellikle uzattığını ama söz konusu yazı vesilesiyle merramını ifade edeceğini söylese de şifahen yaptığı gibi makalede de sözü uzatmasına rağmen doğrudan bir yanıt vermekten özellikle kaçınır. Yazının sonunda yer alan şu bölüm konuya ilişkin olarak yazarın tavrını özetler niteliktedir: “[Millî Roman]

o bir türlü mahiyeti anlaşılamayan garip bir nesne ki künhüne vukuf mümkün olmuyor. Onu isteyenler mutlaka bunun ne olduğuna da vâkıfturlar; artık şunu herkes-ten saklanacak bir sır hükmünde kendileri için alıkoymasalar; ilan etseler de bundan sonra hikâye yazacak olan gençlere yol gösterecekler...” Kitapta özellikle dikkati çeken bir terim tercihi olarak Halid Ziya'nın “hikâye” ile “romani” aynı anlamı ifade edecek biçimde kullanmasıdır. Öyle ki bazen roman demesi gereken yerde rahatlıkla hikâye kelimesini kullanabilmektedir. Dönemin bir hususiyeti midir yoksa Halid Ziya'nın meramı daha mı farklıdır, bu elbette yetkin araştırmacıların yanıtlayacağı bir sorudur.

İkinci ciltte yer alan “Edebiyat Tarihi” başlıklı yazıyı özellikle anmak isterim. Bütün dünyada olduğu gibi bizde de edebiyat bilimi Batı merkezli bir bilim anlayışının uzantısı olarak temellenmiş, gelişmiştir. Söz gelimi en muteber edebî devir, dilin yabancı etkilere en az açık olduğu dönem olarak kabul edilir. Bütün ulus edebiyatlarında dil, “en ham, iptidai” dönemini en katıksız olduğu zamanlarda yaşamış olmasına karşın böyle bir kabul vardır. Ama nitelikli bir edebiyat için dilin gelişmişlik düzeyi yaşamsal değerdedir. Buna rağmen edebiyatın gelişmişlik düzeyi değil de dilin katıksızlık hâli daha belirleyici bir etmendir. Halid Ziya gibi eserlerinde Servet-i Fünun'un dil anlayışına sıkı sıkıya bağlı bir yazar için (daha sonra dilini sadeleştirmiş olsa da) edebiyat tarihi tartışması kritik önemdedir. Halid Ziya, andığım yazısında tartışmayı Agâh Sırrı Lenevd'in edebiyat tarihi üzerine yazdığı ders kitapları üzerinden başlatıyor. Yazmadan geçmek istemediğim bir anısını şu sözlerle paylaşıyor: “Bir gün büyük bir lisenin son sınıf edebiyat imtihanlarında büyük şair Abdülhak Hamit'le beraber bulunuyorduk: Bir aralık latife mi, ciddi mi pek belli olmayan bir sesle kulağıma eğilerek

“Abdülhak Hamit, ‘Bereket versin ki’ dedi, ‘imtihan olan ben değilim, ben bunlardan çoğunu hiç bilmiyorum.’ dedi. Büyük şair böyle düşünür ve söylerse benim ne düşünüp ne söyleyeceğim işarete muhtaç değildir.” Halid Ziya, Agâh Sırrı'nın kitabına ilişkin eleştirilerini sıralarken doğrudan onu yermiyor. Batı'daki yetkin örnekleri hatırlatıyor ve büyük bir incelikle böylesi bir emek için Agâh Sırrı'nın elini sıkıyor. Ama edebiyat tarihi hazırlama meselesinin önemi ve ciddiyetine ilişkin vurgusu bugün de geçerliliğini sürdüren bir yaklaşımdır. Söz konusu yazı vesilesiyle Halid Ziya'nın kişiliğine ilişkin bir saptamayı belirtmek isterim: Eleştirilerini asla yıkıcı ve kırıcı bir tonda, sorunları kişiselleştirerek sürdürmüyor. Bir kişiyi yediği zaman bile mutlaka ilgili kişinin birtakım güzel özelliklerini de anıyor. Ölçülü, incelikli bir dille de eleştirinin mümkün olduğunu gösteriyor.

Dr. Sacit Ayhan ve Dr. Levent Ali Çanaklı, Halid Ziya'nın dil ve müzik konusunda dönemin siyasal anlayışın kabullerini gözeterek yazdığı makalelere ilişkin belirlemelerini aktarmak isterim: “Yazarın gerek müzik gerekse dil hakkındaki yazılarında Cumhuriyet devrimlerinin yoğun etkisi fark edilmektedir. Onun zaman içinde değişen görüşleri, dil yazılarının içeriğine büyük ölçüde yansımıştır. İmla konusundaki bazı yazıları, Türkçenin imlasının zaman içinde ne kadar, hangi yönde, nasıl değiştiğinin tespiti bakımından bugünün nesline keyifli örnekler sunarken bazı yazılarıysa yazarın görüş, tespit ve tavsiyelerinin bugün bile geçerli olduğunu ortaya koyması sebebiyle ilgi çekici ve anlamlıdır.”

Cenap Şahabettin'in ölümünden hemen sonra yazdığı Cenap Şahabettin yazısında bir dostun yitiminin kendisini ne denli sarstığını, “Korkunç bir rüya içindeyim, elimde kalem şu satırları yazarken bir kâbusun ağırlıkları arasında, ihtiyarını

*kaybetmiş, mevcudiyetini silkinip kurtar-
ramayan bir şahsiyet hâlindeyim. Sahih
Cenap Şahabettin öldü mü?” sözleriyle
dile getirir. Yazının devamında ise onun
şahsında hem Edebiyat-ı Cedide’ye yöne-
lik eleştirilere yanıt verir hem de Cenab’ın
Edebiyat-ı Cedide’ye duyduğu imanı şu
sözlerle ifade eder: “Ne denirse densin,
Edebiyat-ı Cedide, Türk lisan ve fikrinin
bir dönüm noktasıdır ve bu, edebiyat tari-
hinde müstakbel adımlara, üzerinde yürü-
necek şehrahi açan en büyük dönemektir.
Bunu tereddütle, şüphe ile, ihtiraz ve ih-
tiyatla değil, imanın kuvvetinden alınmış
bir cesaret, ilhamın sekriyle mest olmuş
bir sahib-zuhur pervasızlığıyla gösteren
o olmuştur.” Tevfik Fikret, Mehmet Rauf,
Abdülhak Şinasi Hisar, Ali Ekrem üzerine
yazdığı yazılarda da bir sanatçının gözlem-
lerinin yanında bir dostun anılarını okuma
imkânı yakalarız.*

*Servet-i Fün’un’la birlikte edebiyat-
tımız artık döndürülemeyecek şekilde yö-
nünü Batı’ya döndüğü, Batılı bir edebiyat
kimliği kazandığına dair genel bir kabul
vardır. Tam da bu bağlamda Tanpınar’ın
yazının girişindeki belirlemesini yinele-
mek isterim: “Halid Ziya’ya kadar ede-*

*biyatımızda romancı istidadı ve dehasıyla
doğmuş hiç kimse yoktur.” Kim bilir Tan-
pınar söz konusu tespitiyle belki de onun
Batı romanı ile kurduğu doğru ilişkiyi “is-
tidat” ve “deha” kavramlarıyla açmıyord-
du. Halid Ziya’nın ilk romancılarından biri
olarak kabul edilen Daniel Defoe ve onun
milat değerindeki romanı Robinson Crusoe
üzerine yaptığı saptamaları yeri gelmişken
belirtmek gerektiğine inanıyorum: “Ro-
man beşer hayatının az çok hakiki bir tas-
viri olduğundan cemiyetin ahlak ve âdâtını
, temayülâtını, zihniyetini en ziyade vuzuh
ve sarahatle irae eden (gösteren) bir edebi
nevidir. (...) Bu hikâye (Robinson Crusoe
M.Ö), bütün inanılmayacak tafsilâtına
rağmen hayatın öyle hakiki bir tasviri me-
sabesinde, bir mislini daha vücuda getir-
mek mümkün olmayan bir eserdir.”*

Sanata Dair, herkesin kütüphanesin-
de bulunması gereken bir kitap denebile-
cek türden bir kıymet. Bu çalışma sadece
Halid Ziya Uşaklıgil külliyyatını tamam-
layan, çerçeveleyen bir eser değil aynı
zamanda edebiyat, müzik ve dil içinde
yaptığımız tarihi yolculuğun da bir kaydı
niteliğindedir.

Mehmet ÖZTUNÇ